

Лілія Леська
(Мінск)

Эсхаталагічныя матывы ў творчасці Максіма Гарэцкага

Адной з характэрных асаблівасцей беларускай літаратуры пачатку ХХ стагоддзя стала ўзмацненне міфатворчага імпульса. Сярод прычын павышанай цікавасці да міфа айчынныя і замежныя навукоўцы (М. Тычына, І. Чыгрын, Л. Корань, Т. Шамякіна, У. Конан, Е. Лявонава, Г. Друк). называюць разбурэнне базавых анталагічных і эпістэмалагічных уяўленняў (Е. Меляцінскі), узмацненне ідэалагізацыі грамадскай свядомасці (Р. Барт), пошукі апоры ў традыцыйных вобразах і арыенцірах) (А. Нямцу).

Максім Гарэцкі -- аўтар пачатку ХХ стагоддзя – часу памежжа з яго ліхалеццямі і катастрофамі, духоўным крызісам -- стаў сведкам фарміравання новага культу бесчалавечнасці, глабальных адкрыццяў, якія прывялі да змен духоўных устояў чалавецтва. Класік беларускай літаратуры адлюстраванню складаную сітуацыю ў грамадстве і ў жыцці герояў праз апісанне эсхаталагічных поглядаў і перакананняў асобных персанажаў, іх псіхалогіі, якая сфарміравалася не толькі пад уплывам хрысціянскіх пытанняў пра суд, пра пераадоленне смерці, але і пад няспынным дзяжарам катастрофічнасці эпохі.

Гіпатэтычным для нашага артыкула стала меркаванне, што М. Гарэцкі, адлюстроўваючы міфалагізаваную свядомасць персанажаў, узнаўляе характэрны міфакомплекс эпохі з яго эсхаталагічнай дэкларацыяй канца Старога свету і касмацэнтрычнай устаноўкай стварэння новага. Ядром матрычнай міфалагічнай структуры ў прозе класіка беларускай літаратуры становіцца сінтэз і трансфармацыя касмаганічнай і эсхаталагічнай мадэляў, міфалагічных комплексаў пра стварэнне і гібель свету.

Задача дадзенай працы заключаецца ў асэнсаванні міфолога-эсхаталагічнай свядомасці пісьменніка, яго эсхаталагічнага светабачання, у апісанні асноўных эсхаталагічных вобразаў і апакаліптычных сімвалаў.

У сваім даследаванні мы не прадставім багаслоўскай эсхаталогіі як *“вучэння пра апошнія падзеі і аб тым, што будзе ў канцы”* [1, с. 963], як цэласнай сістэмы, таму што ў творчасці пісьменніка такая эсхаталагічная (у багаслоўскім значэнні) цэласнасць і завершанасць адсутнічае. Безумоўна, мы будзем звяртацца да вызначэння эсхаталогіі – *“рэлігійнага вучэння пра канец свету (у часе і прасторы) [9, с. 503],* улічым вызначэнні С. Аверынцава, які падкрэсліваў, што ў хрысціянскай традыцыі заўсёды адрознівалі *“індывідуальную¹ эсхаталогію, або, вучэнне пра загробнае жыццё адзінкавай чалавечай душы, і сусветную (універсальную) эсхаталогію, або вучэнне пра мэты космасу і гісторыі, пра вычэрпванне імі свайго сэнсу, пра іх канец і што за гэтым канцом пачнецца [7, с. 580-582].*

¹Згодна з навуковымі сведчаннямі, у станаўленні індывідуальнай эсхаталогіі роля належыць старажытнаегіпецкай традыцыі, а ў станаўленні ўніверсальнай – іудаізму як рэлігійнага вучэння пра канец свету, пра сэнс і завяршэнне зямной гісторыі, пра канчатковыя лёсы чалавецтва і чалавека.

Мастацкая эсхаталогія М. Гарэцкага, як сведчаць працы беларускіх вучоных (У. Конана, Е. Лявонавай, Дз. Бугаёва, В. Уткевіч, А. Адамовіча) – гэта сінтэз міфалогіі, філасофіі і тэасофіі, дзе прасочваюцца рысы як індывідуальнай, так і ўсеагульнай эсхаталогіі.

Праявы сусветнай эсхаталогіі, зафіксаваныя ў мастацкіх тэкстах М. Гарэцкага сведчаць пра сусветныя катастрофы, прыкладам якіх з’яўляецца патап², затапленне гарадоў па прычыне іх вялікай грахоўнасці. У апавяданні “Роднае карэнне” балагольшчык паведамляе Архіпу Лінкевічу: *Паніч, -- загаварыў з нейкім жахам, вы, мусіць, ведаеце, што ў гэтым балоце, што налева, калісь-то ў даўнія гады цэлы горад за нешто праваліўся скрозь-доння. У ноч купальскую чутны званы падземныя, а каля кургана, дзе манастыр быў даўней, іншыя чулі, як манахі ў скляпах абедню правяць....* [3, с. 63]. У гэтай гутарцы не называецца прычына таго дзіўнага “правальвання” горада, вось толькі гук званоў, якія чуюць людзі, выступае сведчаннем таго, што будзе другое прышэсце, адбудзецца справядлівы Божы суд, пад час якога паўстануць памерлыя і адкажудь за свае грахі. Згодна, з тлумачэннямі С. Мароз у новазапаветнай эсхаталогіі падавалася ўяўленне пра падвоеннае ўваскрасенне. Першае -- было напачатку тысячагадовага царства, -- сёмага тысячагоддзя, сёмага касмічнага дня, Суботы Гасподняй, якой заканчваецца гісторыя; і другі суд і другое ўсеагульнае ўваскрасенне, за якім пачнецца вечная асалода, задавальненне праведных і вечная мука асуджаных – канец, мэта касмічнага працэсу. У апавяданні “Лірныя спевы” героі М. Гарэцкага знаходзяцца ў чаганні другога суда, асабліва пакутным гэ чаканне стала для князеўны Ганны Саламярэцкай. Яна здрадзіла Радзіме, уступіла ў змову з польскім княжычам Уладыславам Ваябойскім, аддала сваю родную старонку Маскоўшчыне, здрадзіла сваім падданым і веры праваслаўнай. За гэты ўчынак мніх Грыгоры пракляў адступніцу: *“Божа наш! – крыкнуў ён – Судзі нас, судзі мяне... Канец нам. Наша княжна пакінула нас, спутала з Польшчай і Маскве аддала. Вун склычыліся ў бягні валасы яе, дык міхай жа раскльчыць іх ... Задрыжэла зямля, полымя шуганула са ўсіх бакоў, пад грукат гармат і стогны байцоў шухнула ўсё аж на мілю кругом у зямлю наскрозьдоння.....* [3, с. 63]. Пасмяротныя пакуты Ганны Саламярэцкай усяляюць у душы вернікаў трывогу і жах у чаканні Страшнага Божлага суда. Пярэдаднем гэтай знакавай падзеі было збядненне веры, приход антыхрыста і ілжэпрарока, несправядлівыя войны, пашырэнне маральнай распушчанасці і блуду.

Праблема веры, рэлігійных пытанняў ў творах класіка беларускай літаратуры шырока асвятляліся ў працах беларускіх навукоўцаў³, паводле

² Пра патап як класічны эсхаталагічны прыклад знаходзім дакладныя звесткі ў даследаванні Т.І. Шамякінай : Шамякіна, Т.И. Эсхаталогія (Мифы о Потопе): Учебное пособие для самостоятельной работы студентов филологического факультета БГУ по курсам «Славянская мифология», «Восточная мифология». – Минск: РИВШ, 2002. – 65 с.

³ Бугаёў Дз. Я. Максім Гарэцкі / Дз. Бугаёў. – 2-е выд., выпр., дап., Мінск “Беларуская навука, 2003. -- 239 с, М. Мушыньскі. Падзвіжнік з Малой Багацькаўкі. Жыццёвы і творчы шлях Максіма Гарэцкага. – Мінск: Беларуская навука, 2008, Кажамякін, Г.В. Максім Гарэцкі і біблія / Г.В. Кажамякін // Гарэцкія чытанні : матэрыялы дакл. і паведамл. на Сёмых чытаннях, -- Мінск, 2-3 чэрвеня. 1998, Восьмых чытаннях, Пінск, 16-18 чэрвеня 1999, Дзевятых чытаннях 8-9

слоў З. Драздовай: “Беларускую нацыянальную прозу заўсёды займала пытанне: “У што верыць беларус?... Моцна хвалява гэтае пытанне і М. Гарэцкага. У змястоўнай манаграфіі Міхася Мушынскага “Падзвіжнік з малой Багацькаўкі” ёсць сцвярджэнне, з якім нельга цалкам пагадзіцца: “Наогул, тэма рэлігіі, -- піша вучоны, -- цікавіла Гарэцкага не сама па сабе, з’яўлялася толькі кампанентам у сістэме пісьменніцкіх поглядаў» [5, с. 132].

Пагаджаючыся са слухным тлумачэнні нашых папярэднікаў, мы прытрымліваемся думкі, што тэма веры “*цікавіла пражэіка і сама па сабе*” [5, с. 132].

Праблему веры ў творах М. Гарэцкага, або, дакладней, праблему з’яднання веры мы атаясамліваем з пярэдаднем эсхаталагічнай сітуацыі, якая складвалася паступова. Напачатку пісьменнік паказаў, што ў светапоглядзе беларусаў гарманічна суіснуюць язычніцкія і хрысціянскія каштоўнасці. У апавяданні “Роднае карэнне” аўтар прыгадвае, што Архіп Лінкевіч быў выліты дзед, які да самай смерці маліўся Богу, але пры гэтым ён не забываў лашчыць лесавых, вадзяных, дамавых. У гэтым жа творы прыводзяцца звесткі, што Нупрэў Лінкевіч нават пасвяціў сваю новую хату, каб там зло не тварылася.

Побач з гарманічным дваадзінствам хрысціянскай аксіялогіі і язычніцкіх каштоўнасцей у міфалагізацыі М. Гарэцкага ўзрастае антыхрысціянскі нігілізм у такіх яго розных формах, як у паступовай страце веры ў Бога, веры ў вечнажывую душу, так і ва ўзмацненні часовай веры ў пераканальную і пераможную сілу навукі. Максім Гарэцкі стварыў найгоршы варыянт так званага канца свету, які звязваўся з распаўсюджваннем і актывізацыяй багаборнікаў⁴, са з’яўленнем антыхрыста і ілжэпрарока.

У рэлігійнай літаратуры шырока цытуюцца словы апостала Паўла, які гаворыць, што “*пакуль не з’явіцца антыхрыст, нельга гаварыць пра канец свету*” [7, с. 968] “*Зло дасягае свайго апошняга апошняга антыхрыста, які будзе ілжэмесіяй, ілжэпрарокам, ён творыць падманныя цуды ўладай сатаны, іншыя новазапаветныя аўтары лічаць, антыхрыст ужо прысутнічае ў свеце праз настаўнікаў, якія распаўсюджваюць ерэсі*” [7, с. 968] І сапраўды, цэнтральныя вобразы багаслоўскай эсхаталогіі прысутнічаюць у мастацкім міфалагізаванні М. Гарэцкага – гэта вобразы

чэрвеня 2000, “Дзесятых чытаннях, Мінск, 2001 / Дзяржаўны музей беларускай літаратуры – Мінск, 2002. -- С. 330-334., Зінаіда Драздова. Рэлігійная тэматыка ў творчасці Максіма Гарэцкага. Максім і Гаўрыла Гарэцкія. Жыццё і творчасць (да 120 годдзя з дня нараджэння Максіма Гарэцкага). Матэрыялы ХХІ Гарэцкіх чытанняў. Мінск, 15 лютага 2013 г. Калектыў аўтараў. – Мінск, 2013 – 242 с.,

А.У. Ярмоленка. Хрысціянскія і язычніцкія традыцыі ў творчасці Максіма Гарэцкага // Хрысціянскі гуманізм і яго традыцыі в славянскай культуры Міністэрства асветы і культуры Рэспублікі Беларусь. Учреждение образования “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скорины” – Гомель: ГГУ імя Ф. Скорины, 2009. -- с. 114–116.

⁴ Багаборніцтва, згодна з вызначэннямі энцыклапедыі рэлігій, -- гэта негатыўныя адносіны індывіда, або сацыяльнай групы да Бога. У рэлігійнай літаратуры багаборніцтва атаясамліваецца з рознымі формамі вольнадумства, найперш з антыклерыкалізмам і атэізмам. Энцыклапедыя рэлігій. / Под ред. А.П. Забияко, А.Н. Красникова, Е.С. Элбакян. --- М: Академический Проект; Гаудемус, 2008. – 1520 с

антыхрыстаў і ілжэпрарокаў, якія, згодна з біблейскімі прароцтвамі, актывізуюцца напярэдадні другога прышэсця Ісуса Хрыста.

Літаратура:

1. Архимандрит Никифор Популярная библейская энциклопедия / Архимандрит Никифор. – М: Вече, 2002. – 656 с.
2. Біблія. Кнігі Святога Пісання Старога і Новага Запаветаў. -- Мінск “Біблейскае таварыства ў рэспубліцы Беларусь” -- 2012. – 1112 с.
3. Гарэцкі М. Выбраныя творы / Максім Гарэцкі; уклад. Р. Гарэцкі . – Мінск: Кнігазбор, 2009. – 640 с.
4. Гарэцкі, М. У чым яго крыўда?: Аповесць / Збор твораў: У 4-х т., Т.2. Аповесці. Драматычныя абразкі. Мінск, 1985. – С. 8.
5. Драздова Зінаіда. Рэлігійная тэматыка ў творчасці Максіма Гарэцкага / Зінаіда Драздова // Максім і Таўрыла Гарэцкія. Жыццё і творчасць (да 120 годдзя з дня нараджэння Максіма Гарэцкага). Матэрыялы XX1 Гарэцкіх чытанняў. Мінск, 15 лютага 2013 г. Калектыў аўтараў. – Мінск, 2013 – 242 с.
6. Мороз С. В. Текст Скрещения Иоанна Богослова в произведениях Ф.М. Достоевского: автореф дис ... канд. филол. наук: 10.01.01 / С.В. Мороз; Моск. гор пед ун-т. -- Москва, 2004. – 17 с
7. Новый библейский словарь: в 2-х ч. Ч.2. Библейские реалии: Пер с англ. – СПб.: Мирт, 2001. – 1014 с.
8. Философская энциклопедия : в 5-ти т. Т. 5. – Москва: Советская энциклопедия, 1970. – С. 580 - 582.
9. Христианство, Словарь. Под общ. Ред. Л.Н. Митрохина. -- Москва 1994. – 503 с.